

FOIȘOARA

TELEGRAFULUI ROMAN.

Nr. 18.

Sibiu, 4 Septembrie 1877.

Anul II.

Apare la două săptămâni. Corespondențele să se adreseze la redacțiunea Telegr. român cu adausul „pentru Foișoară“.

Trecutul și actualitatea.

(Schiță din viața noastră bisericească).

„Ear durmind oamenii a venit vrășmașul și a semănat negină între grâu“

Mateiu c. XIII v. 25.

(Urmare).

Intre mijloacele nenaturale pentru a realiza unirea Românilor cu biserica apuseană se numără și suspendarea metropoliei române ortodoxe din Alba-Iulia. Dela Atanasie, metropolia română încetă faprice a mai exista. Scaunul arhiepiscopesc român al Transilvaniei se lăsă în veduvie până la an. 1783. După ce din cele de mai sus s'a vădută în mod palpabil acțiunea împreună a regimului cu a jezuiților catolici și scopul de a întări catolicismul în Transilvania, nu se mai poate îndoi nimenea, ce s'a intenționat prin lăsarea metropoliei române în vacanță.

Timpul de 83 ani, adecă delă 1700 până la 1783 a fost un timp de amară cercare pentru biserica română ortodoxă din Transilvania. Când turma se află fără păstor, ușor o pot nimici ferele sêlbatică. În timp de 83 ani jezuitismul a pescuit în turbure. Poporul român lipsit de toate drepturile, părăsit de arhierul sêu care, devenit apostat, nu numai că nu avea păstorul sêu ca mainainte, — dar nu i era iertat nici a primi preoți din alte eparchii ortodoxe învecinate.

Din toate vedem de o parte un regim, care este pus cu totul în serviciul ultramontanismului, apoi pre jezuiții catolici aruncându-se ca căpăii de vênat asupra poporului român; vedem de altă parte un popor neîndreptățit, părăsit de toată lumea, pre poporul român.

Vedem așa dară două puteri tari, îndreptate în contra unei puteri mici și totuși, paradox lucrul! învingerea remase în partea puterii celei mici. Poporul român apêsat din afară documentă față de forțele majore, că puterea convingerei, puterea internă morală

este adevărata putere, care învinge prin perseveranță toate puterile din afară.

Unirea, pe lângă opintirile de toate părțile, nu a prosperat la început; ea a remas mărginită la un număr prea neînsemnat de credincioși, — oameni mai ales din clasa cea mai inferioară a poporului, precum Țigani din mai toate orașele și satele. Cât de puțini Români au putut să îmbrățoseze unirea și mai ales, cât de puțin succes a putut ave acțiunea forțată a unirii în restimp de 62 ani — timpul de crisă pentru biserica ortodoxă în Transilvania — ne putem convinge din următoarele date statistice, estrase din arhivul curții din Viena; (Veți pagina următoare).

Din această tabelă apriat se vede, că la anul 1762 în Transilvania se aflau numai 25,223 familii române unite, ear familii române greco-orientale 128,653, așadar familii române gr-orientale în Transilvania erau de cinci ori mai multe ca familii unite. Cu toate acestea numărul preoților uniți era aproape de două ori mai mare ca numărul preoților greco-orientali; sau vorbind după o proporție mai clară: la uniți se afla 1 preot pentru 11 familii, ear la greco-orientali era un preot pentru 94 familii. Mai bătător la ochi ni se presintă din acest conspect starea bisericii române în scaunele Odorheiu, Murăș, Sibiu, Sighișoara, districtul Bistrița, scaunul Sebeș, Cincu, Cohalm, Orăștie, Nocrich și Mercurea, unde pentru numărul însemnat de familii gr.-orientale nu se afla nici un preot, pe când în unele părți, precum: Sebeș, Nocrich erau mai mulți preoți uniți decât familii unite.

În fine din nota germână se mai vede, că un număr, de bună samă nu neînsemnat, al mănăstirilor române mai exista dimpreună cu pământurile acelor mănăstiri românesci.

O întrebare ni se obtrude delă sine la acest loc, cum s'a putut întempla, ca numărul uniților de atunci încoace să tot mai crească? Românii ortodocși în Transilvania întrec astăzi pre Românii uniți cu de abia 100,000 suflete.

Extractus.¹⁾

Summarum omnium in Incl. Principatus Transilvaniae, comitatibus, Districtibus, sedibus saxonalibus et siculis Unitorum et non Unitorum vallachicorum, popparum, laicarum familiarum templorumque iuxta repertum Religionis statum distributorum ut et horum beneficiorum seu fundorum, una cum donibus parochialibus reperibilium.

Comitatus, districtus, et sedes	Status personalis				Concessa templa		fundi ad ecclesias spectantes				Annoti
	Uniti		non Uniti		Unitis	non Unitis	agri a Cubulis	foe- neta Cur- rum	Vineae Urna- rum	Domus parochiales	
	Popae	laicae familiae	Popae	laicae familiae							
Comitatus Albensis cum Dom.											
Zalatna	363	3236	258	19630	78	152	2300	1008	2172	309	NB. Hiebei sind noch die Monasterien, weder stehenden noch abge- rissenen nicht, deren fundi und beneficia ungeachtet etliche Mahl, wieder- holte Erinnerung noch nicht haben gründlich eruiert werden können, welche aber doch mit nächsten folgen sollen. —
" Kükülö	114	912	58	5579	28	55	997	402	706	136	
" Torda	216	864	90	9219	32	119	1555 ^{1/2}	954	78	220	
" Colos	185	1221	106	11324	32	138	2312 ^{1/2}	1016 ^{1/2}	25	254	
" Doboka	159	2654	125	8699	58	108	1289	743	65	210	
" Szolnok inf.	233	2478	113	10171	51	138	833 ^{1/2}	482 ^{1/2}	63 ^{1/2}	166	
" Hunyad	235	4031	58	14886	71	214	593 ^{1/2}	278	312	132	
" Szolnok med.	61	411	97	5687	15	93	577 ^{1/2}	332	91	107	
" Kraszna	—	1	77	2428	—	44	197	138 ^{1/2}	—	34	
" Zarand	38	208	36	6369	4	79	72	59	30	23	
Distr. Kövár	88	1005	88	3607	27	57	35	48	—	20	
" Fogarás	107	472	146	5339	23	40	99 ^{1/2}	41 ^{1/2}	—	3	
Sed. Udvarhely	7	463	—	346	3	3	1	—	—	5	
" Háromszék	19	463	11	1412	10	12	—	—	—	15	
" Csik	16	820	—	—	7	—	3	1	—	3	
" Maros	62	575	—	1555	23	21	59	38	—	21	
" Aranyos	20	138	28	1035	4	14	128	101	188	22	
" Cibini	105	299	—	6810	8	21	137 ^{1/2}	67 ^{1/2}	—	15	
" Schaesburg	1	—	—	460	—	1	12	3	—	1	
Distr. Coron	—	1	72	4868	—	25	—	—	—	—	
Sed. Medias	11	202	2	1266	7	1	136	12	80	9	
Distr. Bistritz	97	4508	—	142	30	—	93 ^{1/2}	77	3	11	
Sed. Sabes	15	10	—	1060	—	9	69	28	40	1	
" Sink	12	51	—	1082	1	1	5	6	—	—	
Rupes	6	15	—	872	1	1	18	6	—	—	
Broos szászváros	43	93	—	2098	4	11	15	23 ^{1/2}	—	6	
Leschkirch	23	14	—	1246	2	4	64	21	—	1	
Mercurium	14	67	—	1213	2	5	126	29	—	2	
Summa	2250	25223	1365	128653	521	1366	11728 ^{1/2}	5916	3853 ^{1/2}	1726	

Ad. B. de **Bukon** m. p.
fr. LB. de **Dietterich** m. p.
LB. v. **Möringer** m. p.

¹⁾ Ad Nr. Anl. Transilv. 485 ex. a. 1762.

Beilage zum a. u. Vortrage die man den Freiherren v. Bukow a. u. eingeschickten Tabellen über die *unirten* und *nicht unirten* Walachen in den Fürstenthume Siebenburgen — und nun mehr hinaus geben, kommenden Expeditionen für die *nicht unirten* Bischöffen betreffend.

Dto 5 Sept. 1762.

Causele progresărei unirei între Români sunt foarte multe și varii, din cari unele merită a fi atinse pe scurt. Cu trei ani înainte de conscripțiunea de mai sus, adică în 13 Iulie 1759, se deduse o ordinațiune împărătească, prin care episcopului român unit i se demăndă

a inceta pe viitor dela ori ce goane asupra Românilor ortodocși. Cu un an mainainte de conscripțiunea de mai sus, adică în anul 1761, s'a pus pentru ăntăia oară episcopia română ortodocsă sub administrațiunea episcopilor sërbi. Sub administratorii episcopesci și episcopii sërbi

ai eparchiei române din Transilvania, adecă până la anul 1796, unirea n'a putut face nici un progres; din contră, vorbind in specie de Transilvania sub episcopul sârb, Gerasim Adamoviciu, care e îngropat in comuna Reșinari lângă Sibiiu, s'a câștigat in dieta țării prin art. X din an. 1791 esercițiul liber al religiei ortodocse.

Timpul, in care unirea face pași repezi, este timpul episcopului celui d'ântei român după restaurarea episcopiei ortodocse, timpul episcopiei îndelungate a episcopului Vas. Moga, care a păstoriț biserica română ortodocsă din an. 1810 până la an. 1845.

Enigmatică este aședarea acestui bărbat in scaunul episcopiei române ortodocse din Transilvania. Vasilie Moga, un preot necăsătorit din Sas-Sebeș, fără vre o cualificațiune mai aleasă, este preferit teologului de Viena George Lazar, a cărui cultură superioară era cunoscută. Enigma se desleagă, dacă ne cugetăm, că firele și soarta bisericei ortodocse erau puse mediat in mânilor clerului apusean și imediat in mânilor Românilor uniți. Arhiepiscopul unit din Blaj a veđut in hărnicia episcopului ortodocs periclitarea *unirei*. Vasilie Moga conveni mai bine planurilor de propagarea unirei. Numai sub atare arhiepiscopul putu a se degrada biserica ortodocsă din Transilvania la o poziție mult mai rea, decum se aflase sub administratorii episcopesci și episcopii sârbesci. Numai un atare arhiepiscop a putut subscrie la aședarea sa in scaunul arhieresc capitulațiunea bisericei ortodocse, prin care intre altele i se impune:

1. Episcopul in trebi dogmatice se poate adresa numai la mitropolitul din Carloviț prin guvernul țării, fără a se bucura biserica rom. ortodocsă de acele drepturi, de cari se bucură biserica nației ilirice; in trebi matrimoniale poate recurge la guvernul țării.

2. Protocoalele ședințelor consistoriale să le aștearnă episcopul in fie-care lună guvernului țării spre revisiune.

3. Pre preoții străini și mai ales din principatele române, Muntenia și Moldova, se nu'i suferă a călători in eparchia sa.

4. Episcopului nu'i este permis a *impedeca* *crescerea* și propagarea unirei; de aceea nici episcopul, nici preoțimea sieși subordinată se nu desmănte pre cine-va dintre credincioșii săi a trece la *unire*, căci episcopul gr. res. să nu uite, că numai patru religii in patrie (catholică, calvină, protestantă și unitară) sunt recepte in legile patriei, ear relig. gr. orientală este numai tolerată.

5. Episcopul să aibă reședința unde va voi guvernul țării; visitațiune in eparchie să

nu poată face fără numai cu invoirea guvernului, fiind de față in tot locul ca controlă polițiană doi comisari politici.

6. Pământurile date preoților uniți, ca dotațiune parochială din partea comunităților sau a domnilor privilegiați — stingându-se biserica unită, — să nu treacă la biserica gr. or., ci să se intoarcă de unde s'au dat. Preoții greco-orientali nu se scutesc de darea de pământ, ca preoții celorlalte religii.

7. Dacă greco-orientalii vor trece la unire, și porțiunea canonică a preotului gr. or. va trece la preotul unit; dacă din contră, toți locuitorii uniți s'ar intoarce la biserica ortodocsă și ar rămâne preotul unit singur, porțiunea canonică rămâne la preotul unit; de asemenea unde intr'o comună gr. or. sau majoritatea sau minoritatea poporului ar trece la *unire*, biserica va trece la uniți.

8. Episcopului Vas. Moga să nu'i fie permis a face nici o schimbare organică in parochii sau protopopiate, ci toate să rămână cum au fost in an. 1806.

9. Episcopul Vas. Moga poate pune preoți in comunele mai mici numai cu concesiunea guvernului și altele.

După ce astfel s'a legat mânilor episcopului Vas. Moga, uniții putură lucra neconturbați pentru lățirea unirei; ba după cum ne spun astăzi unii din bătrânii, cari se mai află in viață, chiar episcopul Moga, in scepticismul ce l-a caracterizat, indeamnă pre unul și altul dintre Români ortodocși a se face uniți, ca să poată ajunge la ceva deregătorie; ce este și mai mult, episcopul Moga avea pe lângă sine ca secretari episcopesci bărbați uniți, precum a fost Budai, Man etc. Va se zică, episcopul Moga și, din ce ar fi putut face și lucra spre paralisarea lățirii unirei, nu făcea, ci el chiar indemna pre credincioșii gr. orientali a trece la unire. In fața acestor fapte nu se poate omul mira, că s'a inmulțit numărul uniților, ci trebuie să ne mirăm, cum de nu s'a inmulțit și mai tare. Bunului simț al poporului este a se mulțămii mai mult de cât ori cui, că unirea nu s'a estins și mai tare.

(Va urma).

Despre sistemul etimologic.

(Urmare).

Să ilustrăm in cât-va pretinsa „corupțiune“ și așa numita „regulare“ a limbei! Noi Români până la ivirea „etimologismului“ cu toții ziceam (nu vorbim de seculii trecuți!): pot, poți, poate, putem, puteți, pot, puteam, putut, a putè; mor, mori, moare, murim, muriți, mor, murit,

a **muri**; dorm, dormi, doarme, **dur**im, **dur**miți, dorm, **dur**mit, a **dur**mî; rog, rogi, roagă, **rug**ăm, **rug**ați, rog, **rug**at, a **rug**ă; joc, **ju**căm, **ju**cat, a **ju**ca, etc. etc. Vine „etimologia“, și sub cuvânt că, trebuie „statorită unitatea (?)” limbei“, regulează (frații noștri de dincolo de Carpați ar zice regularisează) beata limbă întrebuintând șablona, în cazul acesta litera **o**: avem în I a pers. pres. ind. **o** și trebuie susținută această literă prin întreaga conjugățiune. Trebuie deci să zicem: **pot**, **poți**, **poate** (după ortografia etimologică: **po**te), **po**fem, **po**teți, **po**t, **po**team, **po**tut, a **po**tè (chiar și **po**tentia, **po**tentiosu); **mor**, **mo**ri, **mo**re, **mo**rim, **mo**riți, **mo**r, **mo**rit, a **mo**rî; **rog**, rogi, **rog**ăm, a **ro**ga (chiar și **ro**gatiune, **ro**gamente); etc. etc.

Dar oare schimbarea lui **o** în **u** este aici cum-va o întemplantare oarbă? Au doară nu află și un om mai puțin cărturar fără vre-o inducțiune cine știe ce erudită că, în cuvintele pomenite și în altele de soiul lor se manifestează regula (nulla regula sine exceptione!): **o** se schimbă în **u**, dacă scapă de sub accent?! Tot așa, când zice Românul **viu**, **vii**, **vine**, venim, veniți, **vin**, veniam, venit, a veni, și nu, după șablona etimologiștilor, **ven**, **veni**, **vene**, **venim**, **veniți**, **ven**..., atuncia încă urmează oare-cărei regule (despre schimbarea lui **e** în **i**, muiarea lui **n**...), deși poate mai subtile. Și așa mai departe până la „corupțiunile“ cele mai mari, ce totuși încă nu sunt lipsite de oare-care lege, prescrisă prin dezvoltarea limbei. Cum este la alte popoare, chiar latine? Ce au făcut aceste din urmă din latina Romei vechie? Francesul d. e. zice: je **meurs**, tu **meurs**, il **meurt**, nous **mourons**, vous **mourez**, ils **meurent**, je **mourais**, **mourir**, chiar și simplu **mort**...; je **peux**, tu **peux**, il **peut**, nous **pouvons**, vous **pouvez**, ils **peuvent**, je **pouvais**, **pu**, que je **puisse**, **pouvoir**; je **viens**, tu **viens**, il **vient**, nous **venons**, vous **venez**, ils **viennent**, je **venais**, **venu**, **venir**, chiar și je **vins**. Să nu uităm apoi de pronunțarea acestor cuvinte! Dacă limba franceză ar fi dată pe mâna unui etimologist de ai noștri, el țar regula cel mai puțin astfel: je **mours**, tu **mours**, il **mourt**, nous **mourons**, vous **mourez**, ils **mourent**..., sau: je **poux**, tu **poux**, il **pout**, nous **pouvons**, vous **pouvez**, ils **pouvent**..., de nu cum-va ar scrie chiar: je **mors**, tu **mors**, il **mort**, nous **morons**, vous **morez**, ils **morent**..., căci participiul este **mort** (adecă „formă genuină“!), ș. a. m. d.

„Etimologismul“ nu vrea să știe de transformări în limba română, numindu-le pe aceste „corupțiuni.“ Dar apoi în ce consistă dezvoltarea, istoria unei limbi?! Prin ce se deosebesce limba românească de surorile ei:

italiana, franceza, spaniola, portugesa...? Nu cum-va represintă fie-care din limbile romanice o altă formă de „corupțiune“ a limbei-mume latinesci?! Dacă tragem consecuențele principiului fundamental a „sistemului etimologic“, ajungem a susține că, toate limbile moderne sunt „corupțiuni“ ale celor vechi, adecă și aceste sunt numai „corupțiuni“ ale limbei, sau dacă voiți, ale limbilor *primitive*, despre cari ne lipsesce tradițiunea contimpurană. Va să zică, „etimologismul“, negând dezvoltarea istorică a limbei române, în ultima consecuență a principiului său, ar trebui să nege individualitățile diferitelor limbi din lume și întreaga lor istorie. Inse, precum zice vestitul Max Müller, unul dintre corifeii filologiei moderne, „limba, dacă și se schimbă mereu, de aceea nu se află de loc în decadentă continuă; ceea ce în istoria limbei obicinuim a numi decadentă sau corupțiune, la tot cazul nu este în adevăr nimic alta, decât condițiunea necesară a vieței sale“; și „cine în limbile mai nouă nu știe afla nimica decât corupțiune și anomalie, acela puțin înțelege natura adevărată a limbei“⁹⁾,

Cuvintele celebrului profesor din Oxford vor fi mai bine cuprinse, dacă vom face un pas mai departe și vom considera că, schimbarea limbei nu este numai o metamorfosă fonetică: mână în mână cu aceasta merge o schimbare a cuprinsului noțiunilor, ce se exprimă prin cuvintele supuse transformării. Tesa aceasta își află adevărate cu atâta mai generală, cu cât periodul de dezvoltare a limbei omenesci, ce l avem în vedere va fi mai lung. Și pe distanța relativ mai scurtă, ce a parcurs-o dezvoltarea vreunei limbi moderne, se poate constata adeseori, că există un paralelism între schimbarea unui cuvânt și a cuprinsului noțiunii, reprezentat prin acest cuvânt. Să fim eară concreți! În limba românească găsim cuvântul **cumplit**. Un etimologist consecuent, care scrie d. e. **coprende** în loc de **cuprinde**, va reduce și forma „secundarie spurie“ **cumplit** la forma „primitivă genuină“ **complet**.¹⁰⁾ Prin aceasta inse nu se șterge numai metamorfosa esternă a cuvântului, ci se anulează totodată și *cuprinsul noțiunii* intrupate în cuvântul **cumplit**.

⁹⁾ Müller, Max, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Für das deutsche Publikum bearbeitet von Dr. Karl Böttger. II. Serie von 12 Vorlesungen. Autorisirte Ausgabe. Zweite vermehrte Auflage. (Leipzig, 1870). pag. 266—267. Aceste prelegeri, ținute în institutul regal din Londra, s'au tradus din limba engleză și în alte limbi, d. e. în cea franceză de Georges Harris și Georges Perrot.

¹⁰⁾ Nu arareori am vădut scris: „Ioan Vodă cel **complet**.“

Când din complet s'a făcut cumplit, atunci s'a spiritualizat prin *abstracțiune* o noțiune la început curat materială: dintr'o noțiune a fizice a devenit o noțiune a etice. După ce tot progresul omeniei este o spiritualizare continuă a celor materiale din lume, avem dreptul a concluda că, „etimologismul“ in principiu însămnă *regres*: el, in exemplul ce ne stă înainte, nimicesce o muncă sufletească de sute de ani, prin care poporul român a ajuns dela noțiunea complet la noțiunea cumplit. Cuvântul vechiu cumplit și neologismul complet reprezintă două noțiuni deosebite una de alta. Și din acest punct de vedere am *sărăci* limba, când am zice și scrie complet in loc de cumplit. Unde am ajunge, dacă consecuent am reduce sərbare la servare, oftare la optare, sărutare la salutare etc.?!

Nu vom face aceasta, ci vom lasa să stee unele lângă altele.¹¹⁾ Mai cu samă pentru liniștirea aceloră, cari nu se pot mulțămi, când a casă la ei află rațiune, ci mereu și in toate casurile să uită la aceea ce zice străinul și cum este la acesta, pentru acești prea timiți de a trăi viața lor proprie, amintim că, și aiurea, și anume la popor latin, d. e. la cel frances și se presintă aceeași aparițiune.¹²⁾ Dicționarul frances este foarte bogat de cuvinte latine, ce de repetite ori și in diferite moduri s'au introdus in limba francesă. Astfel găsim blâmer lângă blasphemare, amëndoue dela lat. blasphemare; acheter (a cumpăra) și accepter (a primi), amëndoue dela lat. acceptare; chétif (ticălos, sirman) și captif (prins) dela lat. captivus; chose (lucru) și cause (causă); façon (mod de a face ce-va, croitură) și faction (straie, partid, facțiune); fraile și fragile; naïf și natif; etc. Un ris omeric dela un capăt al Franciei până la celalalt ar fi răspunsul la propunerea vreunui filolog, a reduce

¹¹⁾ Este greșită și formarea neologismelor după analogia cuvintelor vechi: din complet, servare (conservativ), optare (cooptațiune) salutare, ... a face cumplit, sərbare conservativ, optare (cooftăciune), sărutare... Mai cu samă Bucovinenii nisuesc a transforma neologismele după analogie, scriënd d. e. ocăjune (ocasiune), lectura (lectura), lucrățiv (lucrativ), ... Dar și la etimologiști se găsec de aceste. Chiar dl. Cipariu scrie: substantiv, prepusetiune, conjunțiune, traslatu, custare, fipsare, oserbare, reserbare, ... Din întemplantare cuvântul din urmă, reserbare, mai curënd însămnă a sërba din nou, a sërba încă odată, decât a reserva, precum voesce dl. Cipariu, zicënd d. e. in prefăța „Gramatecei“ (partea I. analitică): „reserbandusi dereptul, ...“

¹²⁾ Müller, Max, l. c. pag. 298—299.

formele „corupte“ la cele „genuine.“ Repetim: „Etimologismul“ neagă in principiu desvoltarea limbei și progresul spiritului, cari amëndoue se condițiunează in reciprocitate.

Până aici am susținut că, „sistemul etimologic“, departe de a fi statorit unitatea limbei române, mai mult a sfășiat-o; și am adaus că, direcțiunea ce „etimologismul“ a luat la indeplinirea operei sale, nu a fost aceea a progresului, ci a regresului. S'ar presupune acuma, ba s'ar aștepta cu tot dreptul că, „etimologiști“, după ce au condamnat usul „variu“ și „neregulat“ al vorbirei române de astăzi, cel puțin ei între ei vor fi uniți față de fonetiști, despre cari obicinuesc a susține cu oare-care compătimire ironică că, „serie care cum il taie capul.“ Am zis că, s'ar aștepta cu tot dreptul unitate la etimologiști; trebue din contră să zicem că, n'avem indreptățirea la aceea așteptare. N'avem indreptățirea aceasta, fiind-că caracterul știintific al „etimologismului“ nu ne-o dă de loc. „Sistemul etimologic“ se caracterizează prin o lipsă totală de precisiune in formularea principiului său fundamental: sau mai bine zis: elasticitatea, variabilitatea este însăși signatura principiului etimologic. Trecem preste aceea că, întreg edificiul limbistic a dlui Cipariu in tot momentul poate fi resturnat prin descoperirea vreunei scrieri dintr'un secol premergător celui al 16-lea; astfel încât treptat și mereu am trebui să ne schimbăm limba, după cum am da adecă de o scriere mai vechie. Ne ținem strict de limba dlui Cipariu. Când dl. Cipariu din schimb a făcut scaimb, care din urmă nu l'a aflat in literatura bisericească din secolul al 16-lea incoace și mai puțin in vorbirea de astăzi, atunci a perdut dreptul a se plânge d. e. asupra Societăței academice, că ar merge prea departe. Societatea academică a tras numai consecunțele „sistemului ciparian,“ și față de acesta a greșit numai una: că s'a oprit la limba dicționarului - proiect și nu a mers încă mai departe. Să esemplificăm variabilitatea scrierei etimologicesci! Până la introducerea „sistemului etimologic“, toți Românii fără deosebire ziceam și scrieam *кувиинчос* (cuviniencios). De când cu „etimologismul,“ unul dintre reprezentanții săi se mulțamesce d. e. a scrie cuviintiosu, altul ține că este mai „genuină“ forma cuviientiosu, altul eară mergënd mai departe scrie cuvenientiosu, altuia eară i place mai bine covenientiosu și altul in sfrșit scrie chiar convenientiosu, și așa ajungem dela cuviință până la conveniență — noi ținem cu cuviința. Puneți gazetele, broșurile și chiar opurile mai mari scrise după „sistemul etimologic“ unele lângă altele și vă veți con-

vînge pe deplin, că avem drept a susține variabilitatea scrierei „etimologicesci.“ Mai mult încă! Unul și același „etimologist,“ și să spunem, chiar capul etimologiștilor, dl. Cipariu, scrie același cuvînt când într'un chip când într'altul. În opurile dlui Cipariu, chiar în timpul mai din urmă eșite, găsim acuși mediu-locu, acuși mediu-locu, acuși medilocu, și încă și midilocu. Scrierea cea mai nouă a dsale o numește când Sintacteca când Sintactica, chiar pe una și aceeași pagină. Ba încă chiar în același rînd (d. e. pe pag. 200 a „Sintactecei“), dl Cipariu scrie *ulitu*, apoi *minteni simplu uitu*, și de loc eară *ulitatu*; tot acolo *vendecu* și *minteni* în același rînd *vîndecatu* etc.

Pare că urzitorul „sistemului etimologic“ anume și sistematicește vrea să demonstreze variabilitatea, de care principiul sîu este capabil în aplicarea sa.¹³⁾ Dacă însuși dl Cipariu a găsit prin cărțile bisericesci ale secolilor trecuți și în graiul de astăzi *atâte* forme „genuine“ și deopotrivă admisibile a unui și aceluiaș cuvînt, apoi la ce ne vom pute aștepta din partea mulțimei celorlalți scriitori neasemnat mai puțin cărturari?! Să spunem adevărul: în tabăra etimologiștilor „serie care cum îl taiă capul.“ Și aici cuvintele aceste au înțelesul că, partea preponderantă când face „etimologie“ nu are atît cărțile bisericesci în vedere, cît mai cu samă limba latină: după cum o cunoaște pe aceasta mai mult sau mai puțin, „etimologul“ îți prezintă mai multe sau mai puține forme „genuine.“ Dar apoi cum stă cu cuvintele romănesci, de a căror urmă etimologică încă n'au dat nici cei mai învățați, ținîndu-le unii de latine, alții de dacice, tracice, albanese, slavice, ...?!

Ce temelie *nesigură* aceea, pe care s'a clădit „sistemul etimologic“!

(Va urma).

Bz.

Păstrarea cartofilor.

Cartofii (crumpenii, picioicile, baraboi etc.) alcătuiesc hrana zilnică a mii și milioane de oameni, mai ales în țările unde condițiunile naturale sunt puțin priincioase culturai cerealelor. Cartofii servesc totodată ca nutreț pentru porci și alte animale agricole, ca material la facerea rachiului etc. Cartofii produc pe

¹³⁾ Dl Silasî dovedește, că a înțeles bine pe învățătorul sîu, și și dă silință a'i urma cu credință, când și dlui scrie: acuși pretotunde, acuși pretutindene; când *credentiosu*, când *credintiosu*; *colende* și *colinde* etc. etc. schimbându-se mereu cu multă grație adeseori pe una și aceeași pagină, d. e. în „Transilvania“ Nr. 5 a. c.

aceeași întindere de pămînt de trei patru ori mai mare recoltă ca grăul. O urmare firească a culturai cartofilor este scormonirea pămîntului și stirpirea buruienilor, acești vrășmași nedespărțiți ai holdelor noastre. Cartofii reușesc în pămînturi năsiptoase, pe coaste și rozoare uscate, unde cultura cerealelor este cu anevoie sau preste puțință.

Aceste și alte foloase de felul lor esplică de ajuns cultura atît de respîndită a cartofilor în Germania, Anglia etc.

În țările locuite de Romăni însă, cultura cartofilor este foarte mărginită. Dedați a trăi aproape esclusiv din roadele cucuruzului (porumbului, păpușoiului), care se cultivă la noi în mai mari dimensiuni decît ori care altă plântă, țaranii noștri nu au prea simțit trebuința de a substitui cucuruzul prin cartofi. De un timp incoace însă, ei se vaeră și cu drept cuvînt, că cucuruzul nu mai reușește ca odinioară, că odată seceta, altădată recelile nimicesc speranța unei recolte bogate, că pămîntul a sîrăcit etc. Și cum să nu sîrăcească pămînturile noastre, în care se cultivă tot unele și aceleași plănte. Odinioară pămîntul era bogat în materii nutritoare, dar prin repețita cultură a cucuruzului, grăului și sîcării s'au impuținat tocmai materiile, din cari se nutresc eceste soiuri de plănte.

Să introducem deci alte soiuri, cari vor afla în sinul pămîntului materii pînă aci nefolosite. Adevărat cî sistemul de trei cîmpuri nu îngăduie cultura cartofilor ori și unde. Să ne dedăm însă a'i cultiva unde se poate. Este mai pre sus de ori ce indoeală, că în multe pămînturi cartofii ar respălăți munca și cheltuelile cu o dobîndă mai mare și mai sigură decum respălătește cucuruzul atît de espus la brumă și alte neajunsuri.

După această introducere, în care am arătat importanța culturai cartofilor, să trecem la object esaminănd, ce trebuie făcut, dacă este să pîrtrăm cartofii în stare bună pînă într'un tîrziu. Zicem pînă într'un tîrziu; căci după cum se știe, prețul cartofilor merge crescînd de toamna și pînă se sosească recolta anului următor. Prin urmare, este de mare folos a ști și a aplica regulele, după cari cartofii se pot păstra timp îndelungat în stare bună.

Aceste regule rezultă studiănd mai întei boala proprie cartofilor. Causa acestei boale este un parazit vegetal (*Peronospora infestans*). Pe temelul esperimentărilor mai noue, parazitul ernează în tubercule, de unde călătorește pînă ce ajunge la frunze și, venind în atingere cu aerul și umezeala, el se respîndește foarte în grabă, molipsind cu boală agri și cîmpuri întregi de cartofi. Ajuns în și pe frunze la

deplină maturitate, parazitul cade pe pământ, de unde se mișcă spre tubercule, în cari apoi ernează. În vreme de secetă, el petrece în tubercule oare-cum amorțit fără să cauzeze stricăciune cartofilor. Dacă însă timpul este umed și în deosebi dacă plouă adeseori, atunci tuberculele încep să treacă în putredire, în sinul pământului sau și numai după ce au ajuns în localul de ernat; din contră, dacă timpul continuă a rămâne uscat, atunci parazitul pere, neavând cu ce se hrăni. Pe scurt, căldura și umezeala inriuresce asupra cartofilor în mai mare sau mai mică măsură.

Până acum nu s'a aflat mijloc măestrit, prin care să se poată nimici parazitul și cu el boala cartofilor odată molipsiți. Tot ceea ce putem face, este să impedecăm incubarea mai departe a parazitului. Spre acest scop se recomandă a ne feri cu ori ce preț de pământurile trândoase și umede, unde boala sporesce cu mare inlesnire. Un alt mijloc consistă în recoltarea cartofilor pe timp cât mai uscat și păstrarea lor la un loc potrivit cu escluderea tuturor cartofilor imbolnăviți sau cât de cât vătomați. Înainte de a'i așeza în localul de ernat, cartofii trebuie puși să se svênte cât mai bine, îndepărtând astfel prisosul umezelei.

Păstrarea cartofilor se face în pivnițe, bordee, uneori în gropi.

Pivnița să fie uscată și inzestrată cu ferești sau canale pentru a pute înprospeta aerul. Temperatura să varieze dela 6 până la cel mult 10° C. Din când în când aerul trebuie ventilat, îndepărtând totodată umezeala atât de stricăcioasă. De aceea, ventilarea să se facă pe timp uscat, ear nu când atmosfera este încărcată cu aburi. Cartofii se așează pe paturi de scânduri sau și mai bine printre pleavă și năsip uscat, la oare-care depărtare de pereții jllavi ai pivniței.

Bordeiul de păstrat cartofii trebuie clădit la un loc uscat și la îndemână. Aria și pereții se bătucesc cu lut cleios sau se cupțuesc cu scânduri. Unul sau doue scocuri din câte patru scânduri servesc spre a ave pe unde scoate aerul umed din bordeiu. Cât ține gerul, canalul rămâne infundat cu mușchiu; pe timp uscat și cald însă, canalul se destupă. După un metod mult mai practic, cartofii se distribuiesc pe nesce gratii de nuele aședate la o mică depărtare de aria bordeiului așa, ca aerul să poată străbate de pretutindenea, intrând pe gaura de sub ușa bordeiului și circulând printre cartofi până ce apoi ajunge de iasă de-alungul canalului de de-asupra.

În cas de nevoie, cartofii se pot păstra în

gropi, aședându'i printre năsip uscat. De-asupra se pune o pătură groasă de pământ precum și frunze, gunoiu uscat etc.

BIBLIOGRAFIC.

Das Stereometer, privilegiertes Körper-Messinstrument von Iohann Ritter von *Puşcariu* Ingenieur.*) Cu 8 ilustrațiuni intercalate în text. Budapesta 1877. Tip. Kocsi Sándor, 8° mare. Prețul 1 fl. 50 cr.

Cu diferite ocațiuni „Foișoara Telegrafului Român“ a atras atențiunea publicului cetitor asupra unui sau altui op apărut în limbă străină, dacă acel op a fost de un interes mai deosebit pentru noi ca Români. Și de astădată venim a atrage atențiunea publicului cetitor asupra unei broșure apărute de curând în limba germană, broșură care însă cu tot dreptul o putem numi și a noastră, căci autorul ei resp. *inventorul* instrumentului descris intr'ensa este *Român*.

Tinerul inginer român predă în broșura amintită publicului pe 33 pagini o descriere a instrumentului inventat de densus și numit stereometru. Acest instrument este merit a delătura greutatea și perderea de timp, cu care este împreună determinarea cuprinsului corpurilor cu ajutorul formulelor stereometrice. Prin aceasta instrumentul devine de un eminent folos practic; căci el inlesnesce chiar și celui ce nu are cunoștințe matematice resp. stereometrice, a hotări la moment mărimea suprafeței și a cuprinsului unui corp, prin aplicarea unei panecii împărțite în mod particular în centimetri, și a unei table de computat, îmbrăcate amendoue în o cutie de pele sau metal, care fără a incomoda, poate fi purtată în buzunar.

Cuprinsul întreg al broșurei fiind de natură a nu pute fi dat în estras, trebuie să îndrumăm pe publicul, cunoscător de limba germană, la cetirea broșurei însași în original. Pentru a arăta totuși încât-va publicului nostru însemnătatea și practicabilitatea invențiunei făcute de dl inginer Puşcariu, reproducem unele pasage din precuvântarea broșurei. Dl autor și inventor zice:

„Prin *stereometrul* inventat de mine cred a fi întâmpinat lipsa foarte simțită după un instrument practic pentru măsurarea corpurilor cu privire la toate formele lor stereometrice“. „Stereometrul este astfel compus, încât să putem măsura cu el iute și în mod practic lungimea, suprafața, secțiunile transversale, cuprinsul cubic al corpurilor sau spațiurilor găunoase de tot felul, *fără* ajutorul altui aparat de măsurare, *fără* ajutorul de tabele de computat, chiar *fără* ajutorul de material de scris.“

„Și de oare ce, cunoscănd odată cuprinsul corpurilor, ușor putem hotări greutatea și prețul lor, la moment se face prin aceea cu puțință, că pe capsula stere-

*) *Stereometrul*, instrument privilegiat pentru măsurarea corpurilor, de Ioan cav. de Puşcariu, inginer.

ometrului se află însemnate nu numai respectivele formule stereometrice, ci și greutatea specifice ale corpurilor mai des întrebuințate.

„Prin folosirea stereometrului devenind superflue măsurătoarele de până acum, tabelele de calculare, tabelele cubice ș. a., cred că acest instrument se va face în curând un instrument general de măsurare pentru ingineri, arhitecți, zidari, forestieri, neguțători de lemne, etc.“

Spre ași asigura drepturile cuvenite, autorul resp. inventatorul a luat privilegiu pentru invențiunea sa, de asemenea și-a rezervat dreptul de retipărire și de traducere a broșurei sale în alte limbi străine. Acei cari voiesc a întreprinde fabricarea stereometrului, sau cari voiesc ca privilegiul să treacă la denșii, au a se adresa la autorul broșurei în Budapesta.

Exprimându-ne bucuria noastră pentru aceasta invențiune practică a unui tânăr inginer român, îi dorim succesul cel mai splendid în aplicarea și fabricarea instrumentului său.

NOTIȚE.

(*Foi noue beletristice*). Timpul resboinic, în care trăim, a înăvuiț jurnalistica noastră dintr'odată cu trei foi beletristice. În Sibiu a apărut sub redacțiunea domnului I. A. Lăpădat „*Albina Carpaților*“, în Iași sub redacțiunea unui comitet anonim „*România literară*“ și în București sub redacțiunea domnului I. Vermont „*Globul*.“

„*Albina Carpaților*“ își are deja istoria sa. Editorul a anunțat foaea sa sub numirea „*Albina Daciei*.“ Ministerul ungueresc, care în timpul din urmă a escelat prin o oprire en masse a cărților scolastice nemaghiare, s'a temut și de cuvântul Dacia și a oprit editorului folosirea acestei numiri sub cuvânt, „că Dacia n'are nici un fel de înțeles îndreptățit și se ține de acele cuvinte, cari sunt scoase din lecsiconul agitațiunilor contrare statului.“ Nu cunoaștem acest lecsicon; știind însă, că cuvântul Dacia are un înțeles îndreptățit în geografie și în istorie, trebuie să presupunem, că în Ungaria și aceste științe au intrat în „lecsiconul agitațiunilor.“ Ideea a înlocui numirea oprită „*Albina Daciei*“ prin numirea „*Albina Carpaților*“ a fost norocoasă. Căci rămâne la iscusința biroului ministerial a dovedi, încât Carpații au un înțeles mai îndreptățit decât Dacia.

„*Albina Carpaților*“ se prezintă în mod favorabil. La prima vedere se observă, că editorii au fost conduși de un bun gust și și au luat de model, atât în esterior cât și în arangiamment, foaea cea mai bună germană, vechia și renumita „*Gartenlaube*“ În fruntea foaei se află o novelă istorică: „*Amor și resbunare*“, apoi urmează o poezie „*La griji*“, biografia lui *Costache Negri* cu portret, un tractat despre *armata română* și altul despre *impositele în Bosnia și Hertegovina, conversațiuni și varietăți*. Ar fi priput, dacă chiar acum ne-am da părerea despre valoarea internă a acestei foi, căci ea

de abia a apărut. Atâta putem zice și o constatăm cu plăcere, că limba, în care sunt scriși articuli, este curată și românească. A fost un postulat al progresului a se lăpăda deodată cu limba pășerească și de ortografia istorico-etimologică și a primi aceea ortografie, care se scrie astăzi de partea cea mai însemnată a poporului român. „*Foișoara*“, care dincoace de Carpați a fost primul jurnal tipărit în ortografia fonetică și care a reprezentat încât-va și în limbă direcțiunea nouă, nu poate decât să salute cu bucurie pe soța, ce și-a căpătat, pe „*Albina Carpaților*.“

Sub numirea pretensivă „*România literară*“ a apărut în Iași o foae — pentru toți. Ea samănă mai mult cu biletele de bucate ale ospătarilor, decât cu o foae literară. Aflăm în trēnsa următoarele rubrici: „Un roman, o bucată aleasă (?), cronica internă, cronica esternă, cronica de modă, curierul septemănei, o ochire asupra globului, ameliorări (?), varietăți, anecdote, gândiri, maxime, rețete casnice și bursa.“ În momentul din urmă a mai socotit comitetul anonim ce edă foaea, a mai adauge și „șarade, logogrife, criptogrife, aritmo-grife, ghicituri etc.“

Deși hărtia, pe care se tipăresce acest „*fleac literar*“ precum o numesce „*Timpul*“ prea potrivit, este foarte rea, totuși este pagubă a o mai prăda în viitor pentru „*România literară*.“

Foaea „*Globul*“ nu ne-a venit, nu putem dar da samă despre ea.

(*Un învățător brav*). Instituțiunea grădinilor scolare este mai ales pentru scoalele române o instituțiune nouă, dar de mare importanță. „*Foișoara*“ n'a lipsit a arăta cu diferite ocațiuni această importanță și nu va scăpa din vedere nici pe viitor acest mijloc puternic pentru progresul poporului în cultură. Cât bine poate face un învățător prin o grădină scolară, vedem din un raport al „*Scoalei române*“, ce l' aduce în Nr. 33 a. c. despre scoala din *Sân-Giorgiu* lângă Bistrița. Învățătorul *Mihailu Domide* a primit la anul 1869 grădina scolară cu 875 pomi. Astăzi numărul total se urcă la 2013, și adecă a) altoiți: 544 meri, 248 peri; b) nealtoiți: 620 meri, 345 peri, 204 pruni, 48 cireși și 4 căstani. Din anul trecut au ramas în pomet: a) altoiți: 443 meri, 227 peri; b) nealtoiți: 690 meri, 180 peri, 74 pruni, 50 cireși, 9 căstani. În cursul anului au răsărit din simburi 130 pruni, s'au altoit 225 meri, 104 peri și 7 pruni; preste an s'au uscat 87 pomi. Domnul Domide distribue prin comune pe fie-care an preste 200 pomi; din anul 1869 până astăzi a distribuit cu totul 1861 pomi. Toate speșele grădinei scolare le supoartă dl. învățător.

Atragem atențiunea tuturor învățătorilor asupra grădinei scolare din *Sân-Giorgiu* și dorim ca mulți învățători să se poată măsura în rezultat cu domnul Domide.